O93, f. 3rb; V630, f. 16vb; N442, f. 17va; I83, f. 30va; VD38, f. 28va; SG670, p. 29b; Bcan4, f. 36v; E97, f. 17rb; P102; BII13, f. 25vb; P105, f. 12r

Bcan4: LXXIIII

ITEM[a] EPISTOLA[b] SANCTI CLEMENTIS PAPAE[c] SCRIPTA DISCIPULIS SUIS, QUI MALORUM[d] HOMINUM PERSUASIONIBUS ALIQUATENUS DEVIARUNT[e], ET HIS ATQUE GENTIBUS, INTER QUAS HABITABANT, DIRECTA.

P102; BII13: LXXIIII Admonitio sancti Clementis qua monet discipulos suos sollicitudinem pro cunctis gerere et quia in modico eos errasse contigit praecepit[f] redire ad viam veritatis et secum eos qui[g] ipsos errare fecerunt assumere et ad viam rectam reducere

[H. 74] <BII13, f. 26ra> Clemens[h] Romanae urbis episcopus carissimis fratribus Iulio et Iuliano ac <SG670, p. 30a> reliquis consodalibus[i] nostris gentibusque[j], quae circa vos sunt.

---

5 a *Überschrift fehlt S105* | b EPISTOLA sancti *korr. aus* EPISTOLA *E97* | c PAPAE SCRIPTA DISCIPULIS SUIS, QUI MALORUM HOMINUM PERSUASIONIBUS ALIQUATENUS DEVIARUNT, ET HIS ATQUE GENTIBUS, INTER QUAS HABITABANT, DIRECTA] EXCERPTA DE VOLUMINE QUOD DICITUR ITINERARIUM SANCTI PETRI DE CAThECIZANDIS RUDIBUS *SG670* **6** d MAIORUM *V630; E97; P102; BII13* **8** e DEVIABUNT *I83;* deviarant *E97* **12** f praecipit *BII13* **13** g qui *fehlt P102* **15** h lemens *S105* **17** i *am Rande* consociis *VD38* **18** j gentibusque quae *korr. aus* gentibus quaeque *SG670;* gentibus quęque *S105*

Coll. Ans. ded. 1. VIII,68 (**19–53** Oportet…turpiter); **2. VIII,69** (**56–104** Haec…consurgit); **3. VIII,70** (**108–139** Et…credimur); **4. VIII,47** (**143–163** Tum…vitio); **5. VIII,48** (**166–217** Nam…reputabitur); 6. IX,3 (**222–275** Nec…patris); 7. IX,2 (**279–285** Posthac…aliena)

Ps.-Remedius 1. c. 8 (**233–242** Primo…caelorum); **2. c. 6** (**254–258** Sive…concedatur); **3. c. 7** (**259–285** Omnibus…aliena)

Anselm v. Lucca 1. IX,19 (**265–272** regeneratus…accepimus)

Bonizo 1. II,53 (**265–272** regeneratus…accepimus)

Ivo, Decr. 1. IX,119 (**295–297** observet…dei)

Polycarpus 1. III,10,2 (**265–271** regeneratus…accepimus); **2. III,28,1** (**308–340** Bonum…placeat)

Slg in 3 Büchern III,7,4 (**265-271** regeneratus ... accepimus)

Oportet[k], fratres, omnes doctores, qui <V630, f. 17ra> ad salutem animarum instituti sunt et ad lucrandas animas episcopi sunt consecrati, <VD38, f. 28vb> pro cunctis sollicitudinem gerere et errantes ad viam veritatis et ad portum salutis reducere. Et licet propter gentes, quae circa vos sunt, in modico vos errasse contigerit[l], melius tamen[m] est[n] redire <O93, f. 3rb> ad veritatis[o] viam quam diutius in ipso errore perdurare. Quoscumque enim de his[p], qui[q] vos errare fecerunt[r], vel de his[s], qui adhuc verbum praedicationis non audierunt[t], potestis, vobiscum assumite et ad viam veritatis reducite[u], ne[v] infructuosi, <I83, f.30vb> sed[w] fructuosi domino inveniamini[x]. Et quoniam quidem, sicut terra[y] cultore neglecta spinas et[z] tribulos necessario producit, <E97, f. 17va> ita sensus vester longi temporis incuria[a] multas et noxias opiniones rerum et intellegentias falsae[b] scientiae germinavit, opus est nunc multa diligentia[c] ad excolendum[d] ius[e] [f] <SG670, f. 30b> mentis vestrae[g], ut[h] hic sermo veritatis, qui est verus et diligens[i] cordis colonus[j], assiduis excolat[k] disciplinis. Vestrum ergo est praebere oboedientiam et occupationes[l] ac sollicitudines <VD38, f. 29ra> superfluas amputare, ne bonum verbi semen[m]

---

19 k Oportet] Oportet vos *Bcan4* **25** l contingerit *I83; Bcan4* | m tamen est] est tamen *E97* | n est *fehlt V630* **26** o veritatis viam] viam veritatis *Bcan4* **27** p iis *E97;* his *korr. aus* his in *P102* | q qui *korr. aus* qui in *P102* **28** r fecerunt *korr. aus* fecerint *SG670; S105* | s iis *E97* **29** t audierunt] audierunt si *korr. aus* audierunt *SG670;* audierunt] audierunt Si *S105* **30** u reducite *korr. aus* riducite *P102* | v nec *Bcan4* | w sed fructuosi *fehlt V630* **31** x inveniatis *I83* **32** y terra cultore neglecta] cultore neglecta terra *V630;* a cultore neglecta terra *korr. aus* cultore neglecta terra *E97* | z et tribulos] tribulosque *Bcan4* **34** a *am Rande* neglegentia *VD38* **35** b falsę *korr. aus* falsi *P102* **36** c diligentia ad excolendum *korr. aus diligentia O93* | d excolendum *korr. aus* excolendus *S105* | e ius] vires *korr. aus* vis *V630;* rus *korr. aus* prous *VD38;* rus *SG670; S105* | f ius mentis vestrae] mentis vestrę agrum *E97* **37** g vestrae ut] vestrae *korr. aus* vestrae et *SG670* | h ut hic] et hunc *SG670; S105* **38** i *interlinear* dus *V630* | j colono *V630* **39** k excolet *V630* **40** l occupationis *I83* **41** m semen enecet] semine necet *Bcan4*

---

4. Clemens-Brief,31–348 Et…observetur] Clem. recogn.VI. c. 2-12. Cf. supra 57.

enecet[n] noxium germen. Potest[o] <S105, f. 12v> enim fieri, ut multi[p] temporis neglegentiam brevis et assidua reparet[q] diligentia.

Incertum namque est <BII13, f. 26rb> uniuscuiusque vitae[r] tempus, et ideo festinandum est[s] ad salutem, ne forte cunctantem[t] [u] <Bcan4, f. 37r> mors repentina praeveniat. Et ob[v] hoc acrius innitendum est[w], ut, dum est temporis spatium, collecta malae consuetudinis[x] vitia[y] resecentur[z] [a]. Quod non aliter facere poteritis[b], nisi, ut irascamini quodammodo adversum vosmetipsos, pro <I83, f. 31ra> his[c], quae[d] inutiliter gessistis ac turpiter.

Bcan4: LXXV
P102; BII13: LXXV De iusta et necessaria iracundia

[H. 75] Haec enim[e] est iusta[f] et necessaria iracundia, ut unusquisque[g] in his[h], quibus erravit et perperam[i] [j] gessit, indignetur et semetipsum accuset. Ex qua indignatione accenditur in nobis ignis quidam, qui velut <SG670, p. 31a> agro sterili[k] immissus, consumptis et excoctis radicibus pessimae voluptatis, bono semini[l] verbi[m] dei fecundiorem cordis praeparat[n] glebam. Puto autem, quod satis dignas habeatis causas iracundiae, ex[o] quibus iustissimus[p] ignis iste coalescat[q], si consideretis, in quantos vos errores

---

42 n *am Rande* occidat *VD38* | o Potest *korr. aus* Post *VD38* **43** p multum *I83* **44** q *interlinear* restaret *VD38* **46** r vitae tempus] tempus vitę *Bcan4* | s est *fehlt E97* **47** t *am Rande* dubitantem *VD38* | u cunctantem] cum tantae, *interlinear* cunctantem *SG670* **48** v ob *fehlt SG670; S105* | w est] est temporis spatio *SG670; S105* **50** x consuetudinis] consuetudinis deleatis *korr. aus* consuetudinis *SG670* | y vitia resecentur *fehlt SG670;* vitia resecentur] abiciantur *S105* | z *am Rande* abscidantur *VD38* | a resecentur *korr. aus* recensentur *V630* **51** b poteris *I83* **52** c iis *E97* | d quem *Bcan4* **56** e enim est] est enim *SG670* | f iusta] utilis vita *V630;* utilis *E97* **57** g unusquisque *korr. aus* unisquisque *SG670;* unusquisque *korr. aus* nusquisque *S105* | h his] his in *V630;* iis *E97* | i *am Rande* perversam *VD38* | j perpera *I83; Bcan4* **60** k stereli *Bcan4* **62** l semine *V630; P102; BII13* | m verbi *korr. aus* verbum *N442* | n praeparet *korr. aus* praeparat *SG670;* praeparet *E97* **64** o et *V630* | p iustissimus *korr. aus iustissimis S105* **65** q concalescat *SG670; S105;* calescat *Bcan4;* calescat *korr. aus* coalescat *P102*

deduxerit[r] ignorantiae malum, <N442, f. 17vb> quantosque <VD38, f. 29rb> lapsus[s] et quanta praecipitia[t] ad peccandum dedit[u], a[v] quantis vos bonis abstraxit, et in quae[w] praecipitavit mala, et, quod est super omnia gravius, quod[x] vos in futuro saeculo aeternis poenis obnoxios[y] fecit. Nonne pro his omnibus, ubi vobis veritatis lumen effulsit, ignis <V630, f. 17rb> iustissimae indignationis accenditur et iracundiae deo placitae intra vos consurgit incendium, quo consumatur et radicitus intereat[z] omne germen, <I83, f. 31rb> <BII13, f. 26va> sicut[a] forte intra vos malae concupiscentiae pullulavit? Unde et ipse[b], <E97, f. 17vb> qui misit nos, cum venisset et omnem mundum vidisset ad maliciam declinasse,

BII13: *unleserliche Rubrik*

non continuo <SG670, p. 31b> ei[c] pacem in erroribus posito dedit, ne eum confirmaret in malis, sed ignorantiae eius ruinis scientiam veritatis opposuit[d], ut, si, qui forte[e] resipiscerent[f] [g] [h] et lumen <S105, f. 13r> veritatis aspicerent, deceptos se et in praecipitia erroris abstractos merito dolerent[i] et iracundiae salutaris ignem adversum deceptricem suam conciperent ignorantiam. Ob hoc itaque dicebat: Ignem veni mittere in terram, quem[j] volo, ut accendatur[k]. Est ergo pugna[l] quaedam, quae gerenda nobis est in hac vita.

Sermo enim veritatis et scientiae[m] necessario separat

---

66 r deducerit *VD38* **67** s *am Rande* casus *VD38* **68** t *am Rande* ruinas *VD38* | u dedit] dedit et *korr. aus* dedit *SG670* | v Ad *Bcan4* **69** w quae *korr. aus* qua *P102* **70** x quod *korr. aus* quos *SG670* **71** y *am Rande* debitores *VD38* **75** z intereat *korr. aus* interea *SG670* **76** a sicut] si quit *VD38;* si quod *SG670;* si quid *E97; P102; BII13;* si quod *S105* **77** b ipsi *I83* **81** c *am Rande* Nota *SG670* **83** d apposuit *SG670; S105* **84** e fore *Bcan4* | f *am Rande* reverterentur *VD38* | g resipiscerent *korr. aus* resipicerent *I83;* respicerent *Bcan4* | h resipiscerent et lumen veritatis aspicerent *korr. aus* resipiscerent *VD38* **86** i dolorent *VD38* **89** j quam *BII13* | k accendatur *korr. aus* accedatur *VD38* **90** l pugnam *VD38* **92** m scientia *SG670; S105*

homines ab errore et ignorantia[n], sicut[o] saepe videmus putrefactas <VD38, f. 29va> et emortuas[p] corporis carnes a connexione viventium membrorum ferro secantes[q] separari. Tale ergo aliquid est, quod[r] agit[s] veritatis[t] agnitio. Necesse est enim, ut salutis causa filius, verbi gratia, qui sermonem receperit <I83, f. 31va> veritatis a parentibus separetur incredulis aut rursum pater separetur a filio[u] <SG670, p. 32a> aut filia a matre. Et hoc modo inter propinquos et consanguineos[v] credentes atque incredulos scientiae atque ignorantiae veritatisque et erroris[w] pugna consurgit.

Bcan4: LXXVI
P102; BII13: LXXVI Expositio sermonis[x] domini dicentis non veni pacem mittere in terram sed gladium

[H. 76] <BII13, f. 26vb> Et ob hoc iterum[y] dicebat, qui[z] nos misit: Non veni[a] pacem mittere in terra[b], sed gladium. Quod[c] si[d] dicit aliquis: Et quomodo iustum videtur separari[e] filios a parentibus? Audi quomodo: quia, si[f] [g] cum ipsis in[h] errore permaneant, neque illis proderunt, et ipsi[i] cum illis pariter interibunt. Iustum[j] igitur et valde iustum est separari eum, qui[k] se[l] dari vult, ab eo, qui non vult. Sed et illud averte[m], quia[n] non ex illis, qui rectius intellegunt, venit ista

---

93 n igrrantia *S105* | o Sicut *korr. aus* Sicut enim *SG670* **94** p mortuas *N442; I83; VD38; SG670; Bcan4; P102; BII13; S105* **96** q secantis *V630; E97;* secante *SG670; S105* | r quod agit *korr. aus quod O93* | s ait *V630; I83; Bcan4; P102* **97** t veritas *Bcan4* **100** u filiis *SG670; S105* **102** v consanguineos *korr. aus* sanguineos *Bcan4* **103** w erroris *korr. aus* erroribus *V630* **106** x sermonis domini *korr. aus* sermonis *BII13* **108** y iterum *korr. aus* iterum iterum *S105* **109** z qui *korr. aus* quia *SG670* | a venit *Bcan4* | b terram *SG670; P102; BII13; S105* **110** c Sed *korr. aus* Quod *SG670* | d si *fehlt SG670* **111** e saparari *S105* **112** f si cum] cum si *V630* | g si cum ipsis] etiam si ipsi *E97* | h sine *N442; I83; VD38; P102; BII13; in korr. aus sine Bcan4* **113** i sic *VD38; P102; BII13* | j Iustum *korr. aus* Iustum est *SG670* **114** k qui *korr. aus* quis *E97* | l se dari] salvari *V630; E97;* faeda *SG670; S105* **115** m adverte *korr. aus* averte *V630;* adverte *SG670; E97; BII13; S105* | n quia *korr. aus* qui *VD38*

separatio[o]. Illi[p] [q] enim velint[r] esse[s] pariter et prodesse his et docere meliora. Sed est[t] istud[u] proprium ignorantiae vitium, ut confutantem[v] se veritatis lucem non[w] ferat habere de proximo, et ideo ex illis ista[x] nascitur separatio[y]. Nam qui scientiam veritatis accipiunt, quia <E97, f. 18ra> bonitatis <VD38, f. 29vb> <I83, f. 31vb> <SG670, p. 32b> plena est, <Bcan4, f. 37v> tamquam a[z] bono deo[a] datam[b] cupiunt eam, si fieri <S105, f. 13v> potest, cum[c] omnibus habere communem, etiam cum his, qui oderunt eos et persequuntur[d]. Sciunt[e] enim, quia[f] peccatum ipsorum causa <O93, f. 3vb> ignorantiae est. Propterea[g] idemque[h] ipse magister, cum ab his[i], qui <N442, f. 18ra> ignorabant <V630, f. 17va> eum, duceretur ad crucem, orabat patrem pro interfectoribus suis et dicebat: Pater, dimitte his[j] peccatum, nesciunt enim, quid faciunt. Imitantes quoque discipuli magistrum, etiam ipsi, cum paterentur, similiter pro interfectoribus suis orabant. Quod si disciplina nobis est orare etiam pro interfectoribus[k] et persecutoribus nostris, quomodo non etiam parentum et propinquorum <BII13, f. 27ra> persecutiones ferre et pro conversione eorum orare credimur[l]?

Bcan4: LXXVII

P102; BII13: LXXVII Quod parentes non auctores vitae nostrae sed ministri sint

[H. 77] Tum deinde etiam illud diligentius consideremus,

---

117 o separatio *korr. aus* sepatio *S105* | p Ille *SG670; Bcan4; S105* | q Illi enim velint] Ille enim vult *SG670; S105* | r vellent *korr. aus* velint *N442;* volunt *V630* | s interesse *SG670; S105* **118** t et *V630* | u illud *E97* **119** v *am Rande* confusionem sibi ingerentem *VD38* **120** w *am Rande* non sustineat *VD38* | x sita *P102* **121** y separatio *korr. aus* sepatio **124** z a bono deo] a bonedi *VD38* | a dei *VD38* | b data *E97; BII13* **125** c com *SG670* **127** d persequntur *E97* | e Sciunt *korr. aus* Scient *O93* | f quia peccatum ipsorum causa ignorantiae est] peccatum ipsorum causam ignorantiae esse *SG670; S105* **129** g Propterea idemque] Propter eo idemque *korr. aus* Propter eodemque *O93;* Proptereaque idem *korr. aus* Propterea idemque *SG670* | h denique *V630; E97* | i iis *E97* **132** j eis *SG670* **136** k interfectoribus et persecutoribus *korr. aus* interfectoribus *BII13* **139** l credimur *korr. aus* credimus *V630;* credimus *E97; S105*

quae sit nobis causa parentes diligendi. Pro eo, inquit, quod[m] vitae nostrae videntur auctores. Auctores quidem vitae <SG670, p. 33a> nostrae parentes non sunt, sed ministri. Non enim vitam praebent, sed ingrediendi[n] nobis ad <I83, f. 32ra> hanc vitam exhibent ministerium,

BII13: quod parentes nostri non sint auctores vitę sed ministri

auctor autem[o] vitae unus et solus est deus. Si autem auctorem vitae diligere volumus, illud[p] nobis esse diligendum sciamus. Sed illum, inquit[q], cognoscere[r] potuimus, istos autem et novimus <VD38, f. 30ra> et in affectu[s] habemus. Esto, non potuistis cognoscere, quid sit deus, qui[t] tamen[u] non sit deus, perfacile[v] scire potuistis. Nam quomodo latere potuit hominem, quod[w] lignum aut lapis aut aes vel alia huiusmodi materia non sit[x]? Quod si in his, quae facile[y] depraehendere potuistis, animum ad discutiendum[z] noluistis intendere, certum est, quia et[a] in agnitione dei impediti estis, non impossibilitatis sed ignaviae[b] vitio.

Bcan4: LXXVIII

P102; BII13: LXXVIII De intellegendo deo

[H. 78] Nam, si voluissetis, ex his[c] ipsis utilibus[d] simulacris profecto accepissetis intellegentiae viam[e]. Certum est, quia per ferrum facta sunt simulacra, ferrum vero per ignem confectum est. <SG670, p. 33b> Qui[f] ignis aqua exstinguitur, aqua[g] autem per spiritum movetur, spiritus <BII13, f. 27rb> autem a

---

145 m quia *N442* **148** n ingredi *I83* **151** o autem vite *korr. aus* autem *O93* **152** p illum *korr. aus* illud *V630;* illum *VD38; SG670; E97; P102; BII13; S105* **153** q inquiunt *SG670; S105* | r cognoscere] cognoscere non *V630; SG670; E97; P102; BII13; S105* **155** s affectu *korr. aus* afpectu *O93* **156** t quid *E97* | u tamen] tamen quid *SG670; S105* | v *am Rande* leviter *VD38* **158** w qui *Bcan4* **159** x sit] sit deus *SG670; S105* | y facere *I83; VD38; Bcan4* **160** z discutiendum *korr. aus discutiedum I83* **161** a et *fehlt SG670; S105* **162** b *am Rande* stultitię ingratie *VD38* **166** c his *fehlt SG670; S105* | d inutilibus *SG670; S105* **167** e *am Rande* rationem *VD38* **170** f quia *I83* | g Aquam *P102*

deo initium habet. <S105, f. 14r> Sic enim dicit Moyses propheta: <I83, f. 32rb> In principio fecit deus caelum et terram. Terra autem erat[h] invisibilis <E97, f. 18rb> et incomposita[i], et tenebrae erant super faciem abyssi, et spiritus dei[j] erat super aquas[k]. Qui[l] spiritus iussu[m] dei quasi[n] ipsa conditoris manus lucem separavit[o] a tenebris, et post[p] illud invisibile[q] caelum[r] istud visibile[s] produxit, ut superiora quidem habitaculum faceret angelis, inferiora vero[t] hominibus.

BII13: cuncta visibilia propter hominem a deo creata sunt

Propter vos ergo[u] iussu dei aqua, quae[v] erat super faciem terrae, secessit, ut terra vobis produceret[w] fructus. Cui etiam humorum venas latenter inseruit, ut <VD38, f. 30rb> vobis[x] ex ea profluerent[y] fontes et flumina. Propter vos producere iussa est animantia et omnia, quae vestro usui voluntatique servirent[z]. Aut non propter vos venti spirant, ut ex[a] ipsis concipiens <V630, f. 17vb> fructus vobis terra parturiat? Non[b] [c] propter vos imbres perfluunt[d] et tempora vicissitudines mutant? Non[e] [f] propter vos sol oritur <SG670, p. 34a> et occidit, et mutationes[g] <N442, f. 18rb> luna[h] perpetitur[i]? Propter vos mare exhibet famulatum[j] suum, ut vobis ingratis[k] cuncta subiaceant. Nonne pro his omnibus iusta[l] <I83, f. 32va> erit ultionis poena,

---

174 h erat *fehlt SG670; S105* **175** i composita *O93; N442;* inconposita *korr. aus* conposita *V630* **176** j di *VD38* | k eam *SG670; S105* **177** l Qui *fehlt SG670; S105* | m iussum *O93* | n *am Rande* veritati oponitur *VD38* **178** o separavit *korr. aus* speravit *P102* | p posuit *I83* | q invisibilem *Bcan4* **179** r caelum istud visibile *fehlt SG670; S105* | s visibilem *VD38* **180** t vero *fehlt VD38; P102; BII13* **182** u ergo *fehlt V630; E97* | v quae *korr. aus* qua *VD38* **183** w produceret *korr. aus* producet *P102* **185** x nobis *E97* | y profluerent *korr. aus* fluerent *O93;* profluerent *korr. aus* profuerent *VD38* **187** z deservirent *VD38; P102; BII13; deservirent korr. aus servirent Bcan4* **188** a et *S105* **189** b *interlinear* vel Num *E97* | c Nonne *korr. aus Non O93* **190** d profluunt *V630; N442; SG670; E97; BII13; S105* **191** e *interlinear* vel Num *E97* | f Nonne *korr. aus* Non *O93* **192** g mutationes *korr. aus* mutataones *V630* | h luna *korr. aus* lune *V630;* lunae *I83; Bcan4* **193** i *am Rande* sustinet *VD38* | j *am Rande* servitium *VD38* **194** k *interlinear* ineptis *VD38* **195** l iussa *E97;* iuxta *P102*

quia horum[m] omnium largitorem, quem ante omnia et agnoscere et venerari debuistis[n], solum prae[o] ceteris ignoratis?

BII13: *unleserliche Rubrik*

Sed et nunc isdem[p] vos[q] adhuc[r] intellegentiam eis[s] duco[t]. Videtis[u] etenim[v], quod omnia gignuntur ex aquis, aqua vero <BII13, f. 27va> per unigenitum ex initio facta est, unigeniti vero omnipotens deus caput est, per quem tali ordine, ut <Bcan4, f. 38r> supra diximus, pervenitur ad patrem. Cum autem perveneritis, agnoscite hanc esse voluntatem eius, ut per aquas, que primae creatae sunt, denuo renascamini. Qui enim regeneratus fuerit per aquam, bonis operibus repletus[w] heres efficitur eius, a quo in incorruptione[x] generatus[y] est. Propter quod paratis animis accedite[z] quasi[a] filii <VD38, f. 30va> ad patrem, ut peccata vestra diluantur[b] [c] et causa eorum sola[d] <SG670, p. 34b> ignorantia fuisse probetur[e] apud deum. Nam, si post agnitionem horum permanetis in[f] incredulitatem[g], <S105, f. 14v> vobis iam perditionis[h] vestrae causa et non ignorantiae reputabitur.

Bcan4: LXXVIIII

P102; BII13: LXXVIIII Neminem posse habere spem apud deum absque baptismo Item quae conferat aquae baptismum et confirmatio episcopi

---

196 m aliorum *P102* **197** n debuistis solum *korr. aus* debuistis *V630* | o prae ceteris] prȩteritis *S105* **200** p idem *V630;* isdem *fehlt SG670; S105* | q *interlinear* bis *SG670* | r adhuc] adhuc in *V630; P102; BII13;* adhuc in *korr. aus* adhuc *VD38;* ad *E97* | s *interlinear* vel eius *V630;* eius *I83; VD38; SG670; Bcan4; P102; BII13; S105;* eis *fehlt E97* **201** t dico *SG670; S105* | u *am Rande* Nota *O93; am Rande* z *V630* | v enim *I83* **209** w repletus *korr. aus repletis O93; repletur korr. aus repletus N442;* repletis *I83; Bcan4* **210** x incorruptionem *VD38; BII13* | y regeneratus *V630; E97* **211** z accēdite *Bcan4* | a quasii *Bcan4* **212** b *am Rande* purgentur *VD38* | c deluantur *I83* **213** d sola] sola ab *S105* | e probet *O93; N442; I83* **215** f in *fehlt I83; Bcan4* | g incredulitatem *korr. aus* credulitatem *O93;* incredulitate *korr. aus* incredulitatem *V630;* incredulitate *VD38; P102; BII13; S105;* incredulitate *korr. aus* incredulite *SG670* **216** h preditionis *I83*

[H. 79] Nec putetis, quod, etiam[i] si omnem pietatem colatis[j] omnemque[k] iustitiam, baptismum <E97, f. 18va> vero <I83, f. 32vb> non accipitis[l], spem possitis[m] habere apud deum, immo maiore[n] poena[o] digni[p] eritis, qui bona opera non bene operati estis. Confertur[q] enim meritum boni[r] homini[s] ex bonis gestis, sed si ita gerantur[t], sicut deus iubet. Deus autem iussit omnem colentem se baptismo consignari[u]. Quod si vos rennueritis[v] et[w] vestrae voluntati magis quam dei obtemperetis, contrarii sine dubio et inimici estis voluntati eius. Sed dicitis fortasse: Quid[x] confert[y] aquae baptismus[z] ad dei cultum? Primo quidem, quia, quod deo placuit, impletur. <BII13, f. 27vb> Secundo, quia regenerato[a] ex[b] aquis et deo renato[c] fragilitas[d] prioris nativitatis, quae vobis per hominem facta est, amputatur, <SG670, p. 35a> et ita demum[e] pervenire poteritis ad salutem, aliter impossibile est. Sic enim nobis cum sacramento verus propheta testatus est dicens: Amen, dico vobis, nisi quis[f] denuo renatus fuerit ex aqua viva, non introibit in regnum[g] caelorum. <VD38, f. 30vb> Et ideo accelerate[h] [i]. Est[j] enim in aquis istis misericordia eius quaedam, quae ex initio ferebatur super eas, <I83, f. 33ra> et agnoscit eos, qui baptizantur sub <O93, f. 4ra>

---

222 i iam *I83* **223** j *am Rande* diligatis *VD38* | k omnemque iustitiam] omnem substantiam *SG670; S105* **224** l accipiatis *VD38; SG670; P102; BII13; S105* **225** m possitis *korr. aus* positis *V630* | n maiori *N442; SG670; E97; P102; S105* | o pona *I83* **226** p digni *korr. aus* dign *P102* **227** q Confertur *korr. aus Fertur O93* | r boni *fehlt V630; E97* | s hominis *SG670; S105* **228** t generantur *SG670; S105* **229** u cogsignari *S105* **230** v *am Rande* respueritis *VD38* | w ut *korr. aus* et *V630* **232** x *am Rande* z *V630* | y confert aquae] aquę confert *E97* **233** z baptismum *I83; P102; BII13* **235** a regenerato *korr. aus* regeneratio *I83;* regeneratio *P102; BII13;* regenerata *SG670; S105* | b et *VD38* | c renovata *SG670; S105* | d flagilitas *S105* **237** e demun *Bcan4* **240** f quis *korr. aus* qui *SG670* **241** g regnu *O93* **242** h *am Rande* festinate *VD38* | i accellarate *Bcan4* | j *am Rande* z *V630*

---

4. Clemens-Brief,235 regenerato] regenerata RC_1 | renato] renovata RC_1 **240** Amen] amen, amen RC_1 **241** viva] et spiritu RC_1 | introibit] intrabit RC_1

appellatione triplicis sacramenti[k], <V630, f. 18ra> et eripit eos de suppliciis futuris quasi donum[l] quoddam offerens deo animas per baptismum consecratas. Confugite[m] ergo ad aquas istas, solae sunt enim, quae possunt[n] vim futuri ignis exstinguere. Ad quas[o], qui[p] moratur[q] <N442, f. 18va> accedere, constat in eo infidelitatis adhuc idolum permanere et ab ipso prohiberi ad aquas, quae salutem[r] conferunt[s], properare. Sive[t] enim iustus, sive sit[u] iniustus[v], baptismum <SG670, p. 35b> per omnia necessarium est, iusto quidem[w], <S105, f. 15r> ut adimpleatur in eo perfectio et regeneretur deo, iniusto vero, ut peccatorum, quae gessit, remissio concedatur. Omnibus[x] ergo festinandum est sine[y] mora renasci deo et[z] demum consignari[a] ab episcopo, id est septiformem gratiam spiritus[b] sancti percipere, quia incertus est uniuscuiusque exitus vitae.

I83: Quid prosit ultima consignatio
S105: Baptizatos consignari debere

Cum[c] autem regeneratus fuerit per aquam et postmodum septiformi spiritus gratia <BII13, f. 28ra> ab episcopo, ut memoratum est, confirmatus, quia[d] aliter perfectus esse christianus nequaquam <I83, f. 33rb> poterit, nec sedem habere inter perfectos, si

---

246 k sacramenti *korr. aus* sacramentis *Bcan4* **247** l domum *SG670* **249** m Confugite *korr. aus* Consurgite *S105* **250** n possint *V630; E97* | o aquas *S105* | p quisquis *korr. aus* quiquis *SG670;* quisquis *S105* **251** q *am Rande* tardat *VD38* **253** r salutem conferunt *korr. aus* salutem *V630* | s *am Rande* tribuunt *VD38* **254** t *am Rande* z *V630* | u sit *fehlt I83* | v iniustus *korr. aus* iniustus per *Bcan4* **256** w quidem ut *korr. aus* quidem *Bcan4* **259** x *am Rande drei Punkte N442* | y sine *korr. aus* sive *SG670* **260** z *am Rande* Quod prosit ultima consignatio *I83* | a consignare *I83* **261** b spiritus sancti] sancti spiritus *SG670; S105* **265** c *am Rande* Nota CSG. *VD38* **267** d quia *korr. aus* qui *N442;* qui *V630*

---

254 sive…sit] sit sive RC_2 **257** vero] autem RC_2 **261** spiritus…sancti] sancti Spiritus RC_3 **265** fuerit] *fehlt* AL_1; BS_1; PG_1; $3L_1$ | et] *fehlt* AL_1; BS_1; PG_1; $3L_1$ **266** septiformi] septiformis AL_1; BS_1; PG_1; $3L_1$ **267** ut…est] *fehlt* AL_1; BS_1; PG_1; $3L_1$ | confirmatus] confirmetur AL_1; BS_1; PG_1; $3L_1$ **268** nequaquam] non PG_1; $3L_1$ **269** habere…perfectos] inter perfectos habere PG_1; $3L_1$ **269–270** si…non] sine $3L_1$

non necessitate, sed incuria aut voluntate remanserit, ut a[e] [f] beato Petro <E97, f. 18vb> accepimus, et ceteri sancti apostoli praecipiente domino docuerunt, <VD38, f. 31ra> et[g] demum[h] ex operibus bonis ostendat[i] in se similitudinem[j] eius, qui eum genuit, patris.

Bcan4: LXXX
P102; BII13: LXXX Quod post baptismum agnosci debeat honor dei Item et quid sit honor dei

[H. 80] Posthac[k] vero agnoscat deum honorare, honor autem <SG670, p. 36a> eius est[l], ut ita vivat, sicut ipse vult. Vult autem[m] unumquemque ita vivere[n], ut homicidium et adulterium nesciat, odium et avaritiam fugiat, iram, superbiam, iactantiam respuat et exsecretur[o], invidiam quoque[p] [q] et cetera his similia penitus a se ducat aliena.

VD38: Quod multe sunt species castimonię
P102; BII13: LXXXI De propria nostrae religionis observantia et quod castimoniae multae sint species

[H. 81] Est sane propria quaedam nostrae <Bcan4, f. 38v> religionis observantia, quae non tam imponitur hominibus, quam proprie[r] ab unoquoque deum[s] colente causa puritatis expetitur[t] [u].

BII13: de menstruata muliere

De castimoniae dico cautela[v], cuius species multae sunt. Sed primo, ut observet unusquisque, ne[w]

---

271 e a beato *korr. aus* ab eo *BII13* | f a beato Petro] habeat quod a petro *korr. aus habeat quod SG670; habeat quod a petro S105* **273** g et *fehlt BII13* | h *am Rande* postea *VD38* **274** i ostendit *SG670; S105* | j similitudine *V630; I83* **279** k Post haec *korr. aus* Posthac *V630; BII13;* Posthac] Post haec *SG670; Bcan4; P102; S105;* Post *VD38* **280** l est *fehlt V630; E97* **281** m autem] autem ut *Bcan4* | n vivire *S105* **284** o *am Rande* abhominet *VD38* | p *am Rande* etiam *VD38* | q quoque et cetera *korr. aus quoque O93* **291** r proprię *korr. aus* propię *O93* | s deum colente] colente deum *S105* **292** t *am Rande* requiritur *VD38* | u expetitur *korr. aus* expeditur *V630* **294** v cautele *I83;* cautela *korr. aus* cautele *SG670; Bcan4* **295** w quae *P102*

---

271 ut] ut habeat quod RC_3 | beato] *fehlt* RC_3 **279** Posthac] Post haec RC_3 **281** ipse] ille RC_3

menstruatae mulieri misceatur, hoc enim exsecrabile[x] ducit[y] [z] lex dei. Quod et si lex de his non admonuisset, nos ut[a] canthari[b] libenter[c] volveremur in stercore. <I83, f. 33va> Debemus[d] aliquid amplius habere[e] animalibus utpote[f] rationabiles[g] homines et caelestium <BII13, f. 28rb> sensuum[h] [i] capaces, quibus summi studii esse debet[j] ab omni inquinamento <SG670, p. 36b> cordis[k] conscientiam[l] custodire.

V630: Quod bonum sit ab omni inquinamento cordis conscientiam custodire et quod bonum sit etiam corpus aqua diluere

Bonum[m] est autem et puritati[n] conveniens etiam corpus aqua[o] diluere[p] [q]. Bonum vero dico non quasi <S105, f. 15v> principale illud, in quo mens purificatur[r], sed quod[s] sequela[t] [u] sit[v] illius boni hoc, in quo caro diluitur. <VD38, f. 31rb> Sic enim et magister noster quosdam pharisaeorum[w] et scribarum, qui videntur[x] esse ceteris meliores et a vulgo <V630, f. 18rb> separati, increpabat[y] dicens[z] eos hypocritas, quia[a] ea solummodo, quae hominibus videbantur,

---

296 x *am Rande* abhominabile *VD38* **297** y *am Rande* iudicat *VD38* | z dicit *SG670; Bcan4; S105* **298** a ut canthari *fehlt V630; E97* | b canthari] cathari non *korr. aus* cathari *SG670; S105* | c libenter *korr. aus* libener *BII13* **299** d Debemus] Debemus enim *korr. aus* Debemus *SG670* **300** e habere] habere ab *SG670; S105* | f *am Rande* sicut *VD38* | g rationabiles *korr. aus* rationabilis *I83* **301** h censuum *E97* | i sensuum capaces] capaces sensuum *SG670; S105* **302** j debeat *SG670; S105* **303** k cordis] cordis et *I83* | l conscientia *I83* **308** m *am Rande drei Punkte N442* | n puritati *korr. aus* puritate *SG670* **309** o aquam *I83* | p *am Rande* mundare *VD38* | q deluere *I83* **311** r purificatur sed *korr. aus* purificatur *SG670* | s quod sequela] quęla *S105* | t *am Rande* Imitatio consecutio *VD38; am Rande* imitatio *BII13* | u sequela *korr. aus* requela *SG670;* sequens *korr. aus sequenda Bcan4; sequela] seque imitatio iam P102* | v sit] sit quod *S105* **313** w phariseorum *korr. aus* phaseorum *S105* **314** x videbantur *VD38; SG670; P102; BII13; S105* **315** y increpat *I83; SG670; BII13; S105; increpabat korr. aus increbat VD38; increpabat korr. aus increpat Bcan4* | z dicens eos] eos dicens *SG670* **316** a qui *BII13*

---

297 ducit] dicit ID_1 **308** autem] *fehlt* PG_2 **311** sequela] imitatio iam PG_2 **312–324** Sic…mundum] Et infra PG_2

purificabant, corda vero, quae solus deus aspicit, inquinata relinquebant et sordida. Ad quosdam ergo ex ipsis, non ad omnes, dicebat: Vae[b] vobis, scribae et pharisaei hypocritae, quia[c] mundatis <N442, f. 18vb> calicis et parapsidis[d], quod deforis est, intus[e] autem plena sunt sordibus. Pharisaee caece, munda prius, quod intus est, et, quod deforis est, erit mundum. <I83, f. 33vb> Vere enim si mens mundetur[f] luce[g] scientiae, cum ipsa fuerit munda ac splendida, tunc etiam eius, <SG670, p. 37a> qui deforis[h] est, hominis ipsa necessario curam gerit, id est carnis suae, ut et ipsa[i] <E97, f. 19ra> purificetur.

VD38: Qui carnis purificationem neglegit solet contemnere munditiam mentis

Ubi[j] autem ista, quae deforis[k] est, purificatio[l] carnis neglegitur, certum est ibi[m] neque[n] de puritate mentis ac mundicia cordis curam[o] geri[p]. Ita ergo fit[q], ut is, qui intrinsecus[r] mundus est, mundetur[s] sine dubio et extrinsecus, non semper[t] autem[u] is, qui mundatur[v] extrinsecus, etiam intrinsecus mundus est, mundetur[w] sine dubio et extrinsecus. Non semper[x] autem[y] is[z], qui mundatur[a] extrinsecus, etiam intrinsecus mundus est,

319 b Voe *I83* **320** c quia *korr. aus qui I83* **321** d *am Rande* scutellae *VD38* | e inter *Bcan4* **325** f videtur *VD38* | g luce] luce mundetur et luce *korr. aus* luce mundetur luce *SG670;* luce mundetur lucę *S105* **327** h foris *SG670* **328** i ipsa purificetur] ipsam purificet *SG670; S105* **331** j *am Rande* | k foris *SG670; S105* | l purificatio carnis *korr. aus* purificatio *O93* **332** m ibi *fehlt V630; E97* | n neque *korr. aus* ne *VD38* **333** o curam *korr. aus* puram *SG670* | p geri *korr. aus* gerit *Bcan4* | q fit ut is *korr. aus* fit *O93* **334** r intrinsecus mundus est mundetur sine dubio et extrinsecus non semper autem is qui mundatur extrinsecus *korr. aus intrinsecus O93* | s mundetur sine dubio et extrinsecus; non semper autem is, qui mundatur extrinsecus, etiam intrinsecus mundus est, mundetur sine dubio et extrinsecus. Non semper autem is, qui mundatur extrinsecus, etiam intrinsecus mundus est *fehlt I83; SG670; S105* **335** t semper autem *korr. aus* semper *SG670* | u autem *fehlt S105* | v mundantur *I83* **336** w mundetur sine dubio et extrinsecus Non semper autem is qui mundatur extrinsecus etiam intrinsecus mundus est *fehlt I83; SG670; E97; P102; BII13; S105* **337** x semper autem *korr. aus* semper *SG670* | y autem *fehlt S105* | z is *korr. aus* his *V630* **338** a mundantur *I83*

videlicet <BII13, f. 28va> cum[b] ait[c] [d] haec, ut[e] hominibus placeat.

Sed et illa species castimoniae observanda <VD38, f. 31va> est, uti ne passim et libidinis solius causa[f] feminis coeatur[g] [h],

BII13: de (*ein Wort unleserlich*) reparandis

sed posteritatis reparandae gratia, quae observantia, cum etiam in nonnullis pecudibus[i] inveniatur, pudori[j] est, si non ab[k] hominibus rationabilibus[l] et deum colentibus observetur. Ergo omnes peccaverunt et egent auxilio[m] dei.

Propter quod, carissimi, sectamini semper caritatem et aemulamini[n] [o] meliora et spiritalia, <I83, f. 34ra> et adiuvate[p] <SG670, p. 37b> vos invicem, ut deo semper in omnibus placere valeatis[q]. Amen.

O93, f. 4ra; V630, f. 18rb; N442, f. 18vb; I83, f. 34 ra; VD38, f. 31va; SG670, f. 37b; Bcan4, f. 38v; E97, f. 19ra; P102; BII13, f. 28va; S105, f. 15v

---

339 b *am Rande* cum facit *VD38* | c agit *V630; VD38; SG670; E97; P102; BII13; S105* | d ait hęc *korr. aus* agit et *Bcan4* | e ut] ut ab *S105* **342** f causę *Bcan4* **343** g *am Rande* commisceatur *VD38* | h coeatur] coeat quis *SG670; S105* **346** i pecoribus *VD38; P102; BII13* | j pudoris *V630; E97* **347** k hab *korr. aus* habo *Bcan4* | l rationalibus *VD38; BII13* **349** m auxilio *korr. aus* axilio *V630* **351** n *am Rande* sequimini *VD38* | o ęmulamini *korr. aus* ęmulamininі *V630* **352** p adiuvate *korr. aus* adiuvante *SG670; Bcan4* **353** q veleatis *S105*

348–349 Ergo…dei] Rom. III. 23. **350–351** Propter…spiritalia] I Cor. XIV. 1. **350–353** Propter…valeatis] cf. Evar. 11.

---

339 ait] agit PG_2 | haec] hoc PG_2